

BECSÜLETTEL, EMBERSÉGGEL... A JÓHISZEMŰSÉG ÉS TISZTESSÉG ELVE ÉS ANNAK „ELÁGAZÁSAI” A KÖTELEMSZERŰ MAGATARTÁS KÖRÉBEN

Harmathy Attila emlékére

A jóhiszeműség és tisztesség követelménye nem egyszerű polgári jogi alapelv: kiemelkedik közülük, első az egyenlők között. A tanulmány számos példával igyekszik bizonyítani, hogy a kötelelem tartalmának megfelelő magatartás, szolgáltatás csak a jóhiszeműség és tisztesség elvével összhangban képzelhető el. Mi több a polgári jog jogviszonyokban való jelenlét legfőbb szabályozója a Ptk. 1:3. §-ban kimondott normatív elvárás, mely természetes és magától értetődő kapcsolatban áll a joggal való visszaélés tilalmát kimondó szabállyal és az elvárható magatartás tanúsításának követelményével.

HONOUR AND HUMANITY...THE PRINCIPLE OF GOOD FAITH AND FAIR DEALING AND ITS 'RAMIFICATIONS' REGARDING OBLIGATORY CONDUCT

The requirement of good faith and fair dealing is not a simple principle of civil law: it is an outstanding one, the 'first among equals'. This paper seeks to demonstrate - by several examples - that the conduct and service in line with the content of the obligation can only be envisaged in accordance with to the principle of good faith and fair dealing. What is more, the normative requirement stated in Article 1:3 of the Hungarian Civil Code is the main regulator of behaviour in legal relations of civil law. It is naturally and evidently linked to the rule of prohibition of abuse of rights and the provision of good faith and fair dealing.

I. EGY „ARANYOS” BEVEZETŐ. A JÓHISZEMŰSÉG ÉS TISZTESSÉG ELVÉRŐL RÖVIDEN

„[M]int a magánjogi törvénykönyv javaslatának indoklása is kiemeli, az egész magánjogi forgalomnak a jóhiszeműség és tisztesség (bona fides, Treu und Glauben) az alappillére. És valóban, nincsen olyan művelt jogrendszer, amely ezt a jogelvet Ulpianus nyomán szabályként ne vallaná...”¹ Dolgozatunkat Kelemen Lászlónak a jóhiszeműség és tisztesség magánjogi alapelvét feldolgozó kitűnő monográfiájának nyitó soraival indítjuk. A tanulmány címének első „félfordulata” azonban Szladits Károlytól származik. Ismeretes, hogy Grosschmid Béni Fejezetek Kötelmi jogunk köréből című monumentális, de igen nehéz nyelvezetű művéhez tanítványai – mind kiváló jogászok – „Glosszát” készítettek, melynek szerkesztését, a szerkesztőbizottság vezetését Szladits Károly látta el. A Fejezetek egyik legnagyobb részét a kötelelem jogalkatásával foglalkozott, amelyet Szladits glosszája tett fogyaszthatóvá. Ebben a körben a kötelelem tárgyi kiterjedése is szóba került, ti. mi mindenre is vonatkozik az adós kötelezettsége a hitelező irányában.

Ezt a kérdést ma leginkább a szolgáltatás fogalmával járhatjuk körül, melynek vonatkozásban a tudományos bőbeszédűség szinte kötelező. A fogalom ugyanis tömör, a szolgáltatási kötelezettségnek ugyanakkor nagy a kiterjedése: a fő vonalak mellett a mellékkötelezettségek egész sorozata tárul elénk, ha a kötelelem szövetén végig kívánunk simítani. A Ptk. 6:1. § (1) bekezdésének definíciója – mely szerint a kötelelem kötelezettség a szolgálta-

tás teljesítésére és jogosultság a szolgáltatás teljesítésének követelésére és amelyet a szerződés fogalmi sajátosságára tekintettel ismét meg a 6:58. § rendelkezése is – csupán az alapokat határozza meg. A felépítmény tudottan sokkal összetettebb. A jóhiszeműség és tisztesség alapelve az elvárható magatartás követelményével karöltve általában, az együttműködési és tájékoztatási kötelezettség szabálya a szerződéses kötelelmekre nézve támogatja és egészíti ki a feleket megillető jogok és kötelezettségek tárházát, kiegészíti, részletezi, pontosítja, egyértelműsíti és csinosítja a felépítményt, melyet összességében és nemes egyszerűséggel a – szerződéses – kötelelem tartalma elnevezéssel illetünk. A szolgáltatás fogalom csak e járulékos tartalommal együtt lehet a kötelmi jog keretintézménye: hol nagyobb lépésekkel, hol pedig apróbb mozdulatokkal rajzolja meg, hogyan is kell a feleknek – a polgári jogviszony alanyainak – az adott helyzetben eljárniuk, milyen magatartást kell tanúsítaniuk. Ehhez párosul „a domború homorúja” vagyis a tartalom szerint azonos, de irányát tekintve ellentétes fogalom: a szerződésszegés intézménye, amely közismerten nem nélkülözheti az alapelvi támaszt.

A Glosszában *A kötelelem jogalkatához* ezen belül is a kellő véghezvitel kérdéséhez ahogyan már említettük Szladits Károly fűzött magyarázó gondolatokat. Az 1928. évi magánjogi törvényjavaslat Magyarország Magánjogi Törvénykönyve (Mtj.) 1084. § szövegét felidézve – „[a]z adósnak úgy kell kötelezettségét teljesítenie, amint azt, tekintettel az eset körülményeire és az élet felfogására, a méltányosság megkívánja” – Szladits úgy

foglalt állást, hogy nem helyes a méltányoságot megtenni a kötelemteljesítés egyedüli zsinórmértékének. Hiányolta a szövegből a szerződés hű és igaz betöltésére intő irányadást. Mert – mint írja – „a magyar ember nem pusztán a méltányosság szerint, hanem ’becsülettel, emberséggel’ (Arany János) teljesíti kötelességét.”² Normaszöveg javaslatot is közölt, mely a következőképpen hangzott: „[a] kötelezettség teljesítésében az adósnak, a teljesítés átvételében a hitelezőnek becsülettel és emberséggel kell eljárnia, úgy amint azt, tekintettel az eset körülményeire és az élet felfogására a jóhiszeműség és a tisztesség megkívánja.”³

Szladits a Glosszában (is) teljes egyetértéssel idézi és vallja Grosschmidnak a „törvénylátás” körében kifejtett tanítását, amely szerint az érdekeszme alkalmanként a törvény szabadabb magyarázatát követeli meg, mert az értelmes, gondolkodó engedelmisség tekinthető a parancs igazi megfogadásának.⁴ „Az érdekeszempont bevezetése nem kikezdése ekként a törvénynek kívülről, hanem: a törvény saját belülről jövő, csak hogy halkabb önszavának meghallása a lármásabb tételek mögül.”⁵

Aligha van olyan elméleti vagy gyakorlati jogász, aki feledné vagy kétségbe vonná a jóhiszeműség és tisztesség polgári jogi alapelveinek jelentőségét és mély érték-tartalmát. Az elv a magánautonómia széles körű elismerése és a jóhiszeműség és tisztesség elve összetartoznak és a Ptk. ikerpilléreit képezik.⁶

Sok igazság rejlik Vékás azon megjegyzésében is, hogy az elvi tétel bírói gyakorlata néhány évtized alatt nem fejlődhetett még ki igazán, nem tekinthető kialakultnak.⁷ Ismert, hogy a Német Polgári Törvénykönyv, BGB 242. §-nak a magyarázata – természetesen a kapcsolódó normákkal együtt, például lehetetlenülés, *clausula rebus sic stantibus* elve stb. – a német jogi irodalomban egész kötetet tölt meg. A hatályos magyar polgári jogban az alapelv belső gazdagsága ugyancsak érezhető: a Ptk. 1:4. § (1) és (2) bekezdésében normatív alakba sűrített elv hasonlóan komoly figyelmet érdemel és gyakorlata sem kevésbé szerteágazó, mint a német példái.

A törvényi palást azonban nem teljes öltözete az alapelvnek. A Ptk. 1:3. § (1) bekezdésében megfogalmazott, szellemiségét tekintve magasra tekintő, egyszersmind azonban a jogviszonyok mélyére hatoló szabály a szó szoros értelmében behálózza a polgári jogot, jelen van mindenhol és mindenkor. Sokszor láthatatlanul, mint a felszín alatti vizek, hogy alkalmanként felbukkanva éreztesse hatását. A jóhiszeműség és tisztesség követelménye továbbra is a hatályos polgári jogba legmélyebben beágyazott alapelv a polgári jogviszonyokban követendő magatartás és eljárás tekintetében, valóban általános. Ennek alátámasztását célozza ez a tanulmány is.

II. A VISSZAÉLÉSSZERŰ JOGGYAKORLÁS TILALMA ÉS A JÓHISZEMŰSÉG ÉS TISZTESSÉG KÖVETELMÉNYE

Magyarázatra sem szorul, hogy a joggyakorlásnak a társadalmilag elfogadható kereteken belül kell maradnia, ellenkező esetben az jogellenessé válik és a nem tolerálható magatartásokat a polgári jog sem néz(het)ti jó

szemmel. A törvény tiltja a joggal való visszaélést: Ptk. 1:5. § (1) bekezdése. „A jog ősi maximája, hogy csak a rendeltetésszerűen gyakorolt jog részesül törvényi védelemben.”⁸ Ez a megközelítés – melyet a rPtk. (1959. évi IV. törvény) 2. § (2) bekezdése is kifejezett – „[a] törvény biztosítja a személyeknek az őket megillető jogok szabad gyakorlását, e jogok társadalmi rendeltetésének megfelelően” – maga után vonja azt a következtetést is, hogy a nem rendeltetésszerű joggyakorlás esetén joggal való visszaélésről beszélhetünk, melynek esetköreit az ítélkezési gyakorlat alapján körvonalazhatjuk. Ez érthetően a bírói gyakorlat jogfejlesztő tevékenységének a terepe – „hazai pálya” – hiszen a „jogos vagy jogellenes” viszonylatban kell a minősítést elvégezni. A Ptk. 1:5. § és az 1:3. § rendelkezésének közelsége nem csak a kódexben elfoglalt helyükre vonatkozik: ez nem egyszerűen „helyi érték” kérdése, hanem szoros belső tartalmi összefüggést is jelent.

Ezen a ponton jegyezzük meg, hogy az alapelvek alkalmazásba vétele kapcsán a gyakorlat érezhetően visszafogott. Az alapelvek jellemzően általános megfogalmazású szabályok, generálklauzulaként nyerne normatív alakot, vagyis keretszabályok. Természetüknél fogva általános megfogalmazásúak, szükségszerűen kitöltésre szorulnak, kitöltésre szántak. Ennek következtében van némi alapja annak a félelemnek, hogy a túl gyakori – szükségtelen – hivatkozás felpuhítja, „elértéktelenítheti” az alapelvi tartalmat, ami kerülendő. A joggal való visszaélés tilalmára nézve több döntés is kimondta, hogy az „nem önálló törvényi tényállás, önmagában nem jogosít, nem kötelez, azaz nem teremt önállóan érvényesíthető, kikényszeríthető alanyi jogot, kötelezettséget, a perbeli esetben nem alapoz meg kártérítési igényt sem. A joggal való visszaélés általános tilalma a bíróság számára a tilalomba ütköző joggyakorlás esetén a korrekció lehetőségét biztosítja, alapot adhat a magatartás, jogviszony másként – a visszaélésszerű jelleg figyelmen kívül hagyásával történő – minősítésére, megítélésére.”⁹

A fenti megállapítás azonban nem alkalmazható túlzottan mereven. Az egyébként indokolt óvatosság ugyanis nem eredményezheti, hogy a polgári jog legfontosabb „bázis-szabályairól” lemondjunk. Itt is, mint általában a grosschmid „kellő veleélés” rutinjának kialakítása és elmélyítése jelentheti a megoldást. Nem lehet és nem is szabad minden esetben kizárólagosan az alapelvre alapozni a döntést, de a jogviták megoldása érdekében fel kell ismerni a jogviszonybeli konfliktus alapelvrézékenységét és ha szükséges, rá kell mutatni az alapelvvvel való kapcsolatra. A joggal való visszaélés tilalmának a jóhiszeműség és tisztesség elvével való szoros kapcsolata magától értetődően fejeződik ki a diszpozitivitással vagy a szerződési szabadsággal való visszaélés tilalmát megfogalmazó jogi követelményben.

A jogot (alanyi jogot) csak jogszerűen lehet gyakorolni (lehetni lehet másképpen is, de csak jogszerűen szabad). A joggyakorlásnak „a jog elvárásaival” (Fazekas Judit)¹⁰ vagy „a törvény becsületes intenciójával” (Beck Salamon)¹¹ szembe helyezkedő módja visszaélést valószínűsíthet meg. A visszaélést megvalósító joggyakorlás csupán látszólag jogszerű, e látszat mögé tekintve azonban könnyen belátható – sokáig keresni sem kell – sérti a jóhiszeműség és tisztesség követelményét is.

„Minden alanyi jognak megvan a maga határozott *rendeltetése*, aminek betöltésére hivatott. Ebben a célban rejlik úgy keletkezésüknek, mint létezésüknek értelme, a tárgyi jog által ezen képességgel felruházott tényállásból *azért* fakadnak, hogy céljaik megvalósításának legyenek eszközei.”¹² Kelemen szerint „[a] jóhiszeműségnek ez a legáltalánosabb tárgyi határa.”¹³ A jóhiszeműség és tisztesség sérelmére vezet, ha a cselekvő alany – mint Kelemen írja – „az alanyi jog nyújtotta szabadságot és lehetőséget nem a céljának és szellemének megfelelő motívumok szolgálatába állítja és ezzel a jogrendeltetésszerű funkcióját meghamisítja.”¹⁴ Lássunk néhány példát a teljesség igénye nélkül, leginkább a sokszínűség érzékeltetése végett.

III. SZEMELVÉNYEK A VISSZAÉLÉSSZERŰ JOGGYAKORLÁS KÖRÉBŐL. A KÖZÖS TULAJDON MEGSZÜNTETÉSÉRE IRÁNYULÓ KÉRELEM ÉS A JOGGAL VALÓ VISSZAÉLÉS

Az alanyi jog gyakorlásának korlátai kapcsán merült fel a kérdés, hogy a hatályos Ptk. 5:83. § szabályait figyelembe véve útját állhatja-e a közös tulajdon megszüntetésének, ha a kérelmet előterjesztő tulajdonostárs e jogát visszaélésszerűen gyakorolja. Az értelmezést igénylő problémát a Ptk. 5:83. § (2) bekezdésének megfogalmazása okozta, mely úgy szól, hogy a közös tulajdon megszüntetését a bíróság nem rendelheti el, ha a közös tulajdon megszüntetése alkalmatlan időre esik. A Kúria elnöke által felállított Tanácsadó testület véleménye szerint ez a megoldás a korábbi gyakorlathoz képest valóban szűkebb körre szorítja a joggyakorlás generálklauzulákban megfogalmazott általános korlátainak – joggal való visszaélés, jóhiszeműség és tisztesség követelménye – a közös tulajdon megszüntetése iránti kérelem kapcsán való alkalmazhatóságát. A Tanácsadó Testület szerint azonban az „*alkalmatlan idő*” kifejezés értelmezési tartománya elég széles ahhoz, hogy bármely természetű körülmény megalapozhassa az alkalmatlan idő kifogását. A joggal való visszaélés tilalmának az alkalmazását mindemellett, annak generálklauzula jellegére tekintettel, a Ptk. szabályai egyébként sem zárják ki. Ráadásul az alkalmatlan időre eső megszüntetési keresetek körében könnyen találhatunk a Ptk. 1:3. § (1) bekezdésének rendelkezésébe ütköző eljárást is, a joggal való visszaélés tilalmának célzott tehermentesítése pedig nem adhat menlevelet a jóhiszeműség és tisztesség elvébe ütköző magatartásnak.¹⁵

IV. AZ ELŐVÁSÁRLÁSI JOG KIJÁTSZÁSA TÖBB DOLOG EGYÜTTES ÉRTÉKESÍTÉSÉVEL

A közelmúltban újra felmerült néhány, az elővásárlási jog értelmezését igénylő, elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt figyelemre méltó érdekes probléma. Ilyen volt a „dologösszességként” való eladás: amikor az elővásárlási joggal érintett dolgot a tulajdonos más vagyontárgyaival együtt értékesíti.¹⁶ A kérdés eldöntéséhez a Kúria 2/2009. (VI. 24.) PK véleménye adott iránymutatást és a gordiuszi csomót a joggal való visz-

szaeelés témakörébe terelve vágta el. A polgári jog szabályai szerint nem jogellenes, ha a tulajdonos a dolgait együttesen, oszthatatlan szolgáltatásként ruházza át, ehhez lényeges jogos érdeke fűződhet. Ez adott esetben azzal járhat, hogy az elővásárlási jogosult – tekintettel arra, hogy az elővásárlási jogát hatályos jogunk és a következő ítélezési gyakorlat szerint – kizárólag a tulajdonos által elfogadott vételi ajánlatot teljes terjedelmében magáévá téve fogadhatja el – kénytelen az elővásárlással nem érintett dolgokat is megvásárolni. A közölt vételi ajánlat elemeire bontásához az elővásárlási jog jogosultjának perben kell bizonyítania, hogy az oszthatatlan szolgáltatásként való – „*egybekapcsolt*” – értékesítés *tisztességtelen magatartásnak minősül és joggal való visszaélést valósít meg*. Eredményes hivatkozás esetén az oszthatatlanná tett ajánlat elemeire esik szét és az elővásárlási jogosult szabadon gyakorolhatja az őt megillető alakító jogot.

V. AZ „ALKALMATLAN HELYRE” ÖSSZEHÍVOTT KÖZGYŰLÉS

Figyelemreméltó határozatot hozott a közelmúltban egy társasházi közgyűlési jogvitában a Kúria. A *Kúria Pfv.I.21.349/2020/8.* számú ítélet a társasházakról szóló 2003. évi CXXXIII. törvény 42. § (1) bekezdésének rendelkezésére alapított jogerős döntést – mely szabálytalanak minősítette a közgyűlésen hozott határozatokat – hatályában fenntartotta. A Kúria – az összetett ügy témánk szempontjából nem releváns részleteitől eltekintve – azért tartotta jogellenesnek a határozatokat, mert a közgyűlés a társasház „csigalépcsőjébe” került összehívásra, mely a rendelkezésre álló két előteret figyelembe véve alig néhány m² területet jelentett és alkalmatlan volt közgyűlés lefolytatására. Az ítélet indokolása szerint „[á]ltalánosságban elmondható, hogy a helyszínek a tulajdonosok adottságaihoz és a társasház jellegéhez igazodóan kell alkalmasnak lennie arra, hogy a közgyűlésen valamennyi tulajdonos részt vegyen, megfelelő ülőhellyel rendelkezzen, a napirenden szereplő kérdésekkel kapcsolatos vitát követhesse, véleményét a közgyűlésen kifejtse. Figyelemmel kell lenni a közgyűlés tárgyára is: amennyiben előre látható, hogy a közgyűlés a tárgya alapján hosszabb ideig tarthat, a napirendre tűzött kérdések vitát válthatnak ki, a helyszínt ennek megfelelően kell kiválasztani, hogy a tulajdonosok az álláspontok követésére és a saját véleményük kifejtésére alkalmas kényelmes körülmények között vehessenek részt a közgyűlésen.” Az ítélet a társasházakról szóló törvény rendelkezéseire tekintettel állapította meg a közgyűlési határozatok érvénytelenségét, nézetünk szerint a bíróság bátran hivatkozhatott volna a jóhiszeműség és tisztesség alapelveinek sérelmére is. A tulajdonostársaknak törvény által biztosított joga, hogy a társasházra vonatkozó döntések meghozatalában részt vehessenek, a közösség életében lényeges kérdéseket megvitathassák stb. Amennyiben az összehívott közgyűlés – a helyszín adottságai miatt – erre a célra tudottan könnyen beláthatóan alkalmatlan, a jóhiszeműséggel és tisztességgel össze nem egyeztet-

hető az ilyen módon történő összehívás. A szóban forgó esetben 25 ember kapott meghívót a lépcsőfordulóba, a nem is egybefüggő teret alkotó előterekkel együtt alig több, mint hét m²-re. Ebben a körben nincs jelentősége annak, hogy a közgyűlésen általában hányan szoktak megjelenni és hányan nem: a részvétel lehetőségét mindenképpen biztosítani kell. Különös figyelemmel arra, hogy a közgyűlés helyszínére vonatkozóan kifejezett jogszabályi előírás nincsen, a helyszínt a jóhiszeműség és tisztesség alapelveinek szem előtt tartásával kell a közös képviselőnek kiválasztania.

VII. A MEGISMÉTELT TAGGYŰLÉS „TISZTESSÉGTelen ÖSSZEHÍVÁSA”

A látszólag törvényes, ám célzata miatt jogellenes kikötések visszaélészerűsége vetődött fel a korábbi társasági jogi szabályozásban a megismételt taggyűlés összehívásának szabályai kapcsán. Ismert volt az a gyakorlat (szokás), hogy a határozatképtelenség esetére az eredetihez képest extrém rövid időre – tizenöt perccel, fél órával stb. – későbbi időpontra hívták össze a megismételt taggyűlést, mely az eredeti napirenden szereplő kérdésekben már a megjelentek számára tekintet nélkül határozatképesnek minősült. Alapos okkal helytelenítette ezt az eljárást Földi is.¹⁷ Az ilyen kerülő út sérti a jóhiszeműség és tisztesség elvét, de a gyakorlat engedékeny elnézése nem méltó a törvényhez sem. A megismételt taggyűlés tartása garanciális jogi lehetőség, mely nem alacsonyodhat „látszatlehetőséggé” – ennél fogva a Ptk. 1:3. § (1) bekezdését súlyosan sérti a megkerülése. A jogi korrekció mindenestre helyénvaló volt: a Ptk. 3:76. § (3) és 3:191. § (2) bekezdései a hatályos Polgári Törvénykönyvben már megkövetelik, hogy a megismételt taggyűlés az eredeti időpontot követő három és tizenöt nap közé essen.

VIII. AZ INDOKOLATLAN KÉSLEKEDÉS, MINT A JÓHISZEMŰSÉG ÉS TISZTESSÉG ELVÉT SÉRTŐ MAGATARTÁS

A jóhiszeműség és tisztesség követelményét sértheti az olyan magatartás is, ha a jogosult az egyébként jogos követelésének haladéktalan érvényesítésével késlekedik, a joggyakorlást halogatja.¹⁸ Ez a helyzet (a német jogban *Verwirkung*) valójában nem más, mint a jóhiszeműséget és tisztességet sértő – ezáltal jogellenesnek minősített – magatartásnak egy, az időmúlás jelentősége által tipizált esete.¹⁹

A késlekedés az ésszerűen várható időben történő joggyakorlás követelményének – az időben való követelés-érvényesítés szabályainak megsértését jelenti. A jóhiszeműség és a tisztesség alapelve és a rendeltetészerű joggyakorlásnak a követelménye olyan generálklauzulák, amelyek adott esetben a jogérvényesítés valóságos tartalmi korlátját jelentik: úgy is fogalmazhatunk, hogy az elvekben megjelenő jogalkotói elvárások a jogviszonybeli magatartást eleve bennerejlő módon meghatározó követelmények. A jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során az alanyoknak – amint

arra több ízben rámutattunk – a másik fél jogos érdekeire is figyelemmel kell lennie.²⁰

Egy konkrét ügyben a bíróság nem tartotta a jóhiszeműséggel összeegyeztethetőnek, ha a késedelem jogkövetkezményeit a perben érvényesítő felperes az alperes késedelmét hosszú ideig „eltúrta” és eközben a késedelmi kamat felhalmozódott. A határozat indokolása a következőképpen fogalmazott: „[b]ár természetesen a felperes az elévülési időn belül jogosult a követelését az alperessel szemben érvényesíteni, mégis a jóhiszemű eljárást és a felek együttműködési kötelezettségét sérti az a körülmény, hogy a 2005-ben kötött kölcsönszerződés alapján az alperest teljesítésre csak a 2010 szeptemberében kézbesített levelével hívta fel és újabb évekig várt azzal, hogy az elévülés megszakítását követően a pert megindítsa. Ez alatt az idő alatt a magas, 35%-os késedelmi kamat az alperes terhére halmozódott (...) Ha az igényérvényesítés röviddel a lejáratot követően megtörténik, a bírói gyakorlat általában elfogadja jogszerűnek a kockázatos kölcsönök esetében kikötött magasabb ügyleti és késedelmi kamat érvényesítését, ennek azonban feltétele a rendeltetészerű joggyakorlás. Ez a jelen ügyben nem volt megállapítható.”²¹

A késlekedésnek – jogérvényesítés halogatásának – jogosultra nézve hátrányos, jogvesztést – a jogosultság elenyészését – eredményező következményét fogalmazza meg a Ptk. 6:237. § (4) bekezdése. A Kúria egyik ítéletének indokolása mutatott rá arra, hogy az ajándék visszakövetelésére vonatkozó jog követelmi jogosultság, mely azonban az *általános elévülési időn belül is elenyészik* akkor, ha azt az ajándékozó megfelelő ok nélkül hosszabb ideig nem gyakorolja. Az ajándék visszakövetelésével való indokolatlan késlekedés még súlyos jogsértés esetén is megfosztja az ajándékozót attól a jogától, hogy az ajándékot visszakövetelje.²² Az igényérvényesítéssel való késlekedés tényéből a megajándékozott alapos okkal következtethet arra, hogy az ajándékozó nem is akarja a jogát gyakorolni. A halogatással – a nem indokolható passzivitással – igazából a jóhiszeműség és tisztesség elvébe is ütköző joggyakorlást szankcionál a bíróság.

A jog által el nem ismerhető – Kelemen László által használt kifejezéssel élve illojális – késlekedés szankcionálásának jogi normában kiképzett alakjával találkozunk a hatályos Ptk. 6:534. § szabályában is. A kártérítés a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes, vagyis a kár mértékét – ami jellemzően a károsodott vagyontárgy értékéhez köthető – főszabályként ezen időponthoz képest kell megállapítani. Ha azonban károkozás és az ítélethozatal között akár az időmúlásra tekintettel akár egyéb okból az értékviszonyokban jelentős változás következik be, a bíróság az ítélethozatali értékviszonyokat alapul véve határozhatja meg. Ez a szabály alapvetően a károsultat – a hitelező igényjogosultat – védő szabály, egyfajta kedvezmény. A Ptk. 6:534. § (2) bekezdése ugyanakkor a kártérítési követelés érvényesítésével felróhatóan késlekedik, az ár- és értékviszonyok változásának kockázatát maga viseli.²³

Hasonló okból alakult ki az ítélezési gyakorlatban az az álláspont, mely szerint a hibás teljesítés folytán a szolgáltatás tárgyában keletkezett – abban megragadható – kár, az úgynevezett tapadó kár esedékessége a

hibás teljesítés időpontjához igazodik. A Legfelsőbb Bíróság I. számú PGED álláspontjának II. pontjára is hivatkozva mondta ki a Szegedi Ítéletábra egy konkrét ügyben, hogy a kötelezettre nem hárítható át az a kár, amely a késedelmes igényérvényesítés következménye, ilyennek minősül különösen az időközi állagromlás, a javítás terjedelmének, illetve költségének időmúlás, időközi áremelkedések miatti megnövekedése.²⁴

A korabeli német joggyakorlat alapján állapította meg Kelemen is, hogy eljuttassa a különben jogszerű igényére vonatkozó keresetjogi jogát az, aki „*késedelmes vagy a teljesítést egyenesen megtagadó adósát a jóhiszeműség és tisztesség követelményeivel ellenkező módon bizonytalanságban hagyta abban a tekintetben, hogy a jogügylet teljesítését még kívánja-e*, mert ez nem egyéb, mint az alanyi jogok jóhiszemű és tisztességes gyakorlását megkínáló jogszabály eseti alkalmazása.”²⁵

VIII. A MÁSIK FÉLRE VALÓ ODAFIGYELÉS

A jóhiszeműség és tisztesség megköveteli, hogy a jogalanyok figyelemmel legyenek egymásra. A szerződési szabadság elve nem azt jelenti, hogy a felek bármit szabadon kiköthetnének a megállapodásukban, hogy aztán – minden további nélkül – a szerződéses kötőerőre hivatkozzanak. A tartalom meghatározásának ugyanúgy megvannak a maga keretei és határai, mint a kötelelem tartalma szerinti teljesítésnek. Ezeket a kereteket a részletszabályok mellett végsősoron az alapelvek felügyelik és ellenőrzik, állandó jelenlétük felismerése ugyanúgy elengedhetetlen a helyes jogalkalmazáshoz, mint a részletes szabályok ismerete. A kényszer vagy fenyegetés, tisztességtelen befolyásolás vagy az uzsora tilalmazása, a gúzs-szerződés, tisztességtelen piaci magatartás vagy erőfölénnyel való visszaélés elítélése ugyanúgy, mint a nyilvánvalóan jóerkölcsbe ütközés tilalma egy töről fakadnak: nem mások, mint a joggyakorlást meghatározó irányító eszméknek a konkretizált alakjai.

A szerződő felek kapcsolatában a fentiekben körvonalazott „megfelelésekre” – mint amolyan „polgári jog compliance-ként” – általános megfogalmazásban az együttműködési kötelezettség szerződési jogi elve ügyel. A hatályos Ptk. 6:62. § alapján nyugodtan mondható, hogy a feleket már a formálódó szerződéses kapcsolat első pillanatától egészen a jogviszony megszűnéséig együttműködési és tájékoztatási kötelezettség terheli egymással szemben: a „prekontraaktuális” szakasz kezdetétől a szerződés megszűnéséig, megszüntetéséig folyamatosan.

Vannak azonban olyan jogviszonyok, ahol a másik félre való kötelező figyelem nincs feltétlenül szem előtt. Az úgynevezett többszemélyes kötelmi jogi helyzetek „állatorvosi lova”, a kezesség bőven hoz a felszínre ide sorolható problémákat. Az egyik ilyen megoldandó kérdés volt a fizető kezest megillető igény – visszkereset, megtérítési követelés vagy törvényi engedményi jog – kezelése, szabályainak kialakítása. A megoldásokat a gyakorlat és a kodifikáció az alapelvekre erőteljesen támaszkodó lépések segítségével találta meg, formálta és alakította ki. A kezes kötelemből való szabadulását kimondó, a Ptk. 6:426. § által rögzített szabályt a hitelezőt

terhelő jogmegóvási kötelezettség megnyilvánulásként kezeli a polgári jog. A BH 2022. 13. szám alatt közzétett kúriai határozat szerint például „[a] jogosult *jogmegóvási kötelezettségének* teljesítését a Ptk. alapelvi szinten is megköveteli, hiszen a Ptk. 1:3. § (1) bekezdése értelmében a jogok gyakorlása és a kötelezettségek teljesítése során a felek a jóhiszeműség és tisztesség követelményének megfelelően kötelesek eljárni (a jóhiszeműség és tisztesség elve). [...] A jóhiszeműség és tisztesség elve megköveteli a jogosulttól, hogy a foadós helyett fizető kezes részére biztosítsa a követelés-átzállás lehetőségét, mulasztásával jogot ne vonjon el a teljesítő kezestől.”²⁶ Ezt fogalmazta meg lényegében határozottan Nizsalovszky is, amikor kifejtette, hogy a hitelező a kezessel szemben kötelezve van arra, hogy a követelés behajthatóságát a saját tényével ne veszélyeztesse vagy csorbítsa. E kötelezettség megszegése a kezes felszabadulását vonja maga után.²⁷ Nizsalovszky szerint a hitelező a fizető kezessel szemben lényegében az eredeti követeléssel tartozik: az ő szemszögéből nézve tehát egyenesen a biztosított jogviszony jogosultját terhelő adóskötelezettség, hogy e követelést megóvja, tönkre ne tegye, el ne értékteljen. Ez lényegében a tágabb értelemben felfogott kötelmi jogi szinallagma egyik megnyilvánulása.

Akár törvény által előírt *kötelezettségként* tekintünk a megtérítési igény „értékességének” megőrzésére, akár dogmatikus álobligációként értelmezzük (Beck) vagy szankcionált kötelmi parancsként számolunk vele (Nizsalovszky) a hitelezőt terhelő e kötelmi kötelezettség erősen kötődik a jóhiszeműség és tisztesség követelményéhez. Azt is rögzíthetjük, hogy az együttműködési kötelezettséget konkretizáló hasonló megoldások sem jelentenek többletterhet a jogosult oldalán, mert e kötelek nem mások, mint az obligációban eleve benne rejlő, csakhogy az aktívvá válásáig egyelőre szunnyadó tartalomnak a kifejtése, az ésszerűség és igazságosság elve szerinti pontosítása és a jogviszony természetéhez képest megvalósított testre szabása, konkretizálása.

IX. A SZOKÁSOSAN KÖVETETT ELJÁRÁS A SZERZŐDÉS RÉSZÉT KÉPEZZE

A Ptk. 6:63. § (5) bekezdése kimondja, hogy a szerződő felek által korábbi üzleti kapcsolatukban már alkalmazott szokások külön kikötés nélkül is a szerződés részévé válnak. Szokás alatt elsősorban szakmai szokásokat kell érteni: azt a szakismeretet, amelyet a felekkel azonos helyzetben lévő személyek általánosan elfogadhatónak, követhetőnek, alkalmazandónak, irányadónak tartanak. Ez a jogi megoldás már korábban is megjelent a bírói gyakorlatban és számos nemzetközi példára is támaszkodik.²⁸

Helyesen jegyzi meg Földi is, hogy az Európai Szerződési Alapelvek (PECL) mintául szolgáló hasonló rendelkezése mögött a jóhiszeműség és tisztesség követelménye húzódik meg.²⁹ Ezeket a szokásokat, eljárásokat a szerződő felekkel hasonló tevékenységet végző jogalanyok ismerik, alkalmazásuk éppen emiatt többnyire ésszerű és szükségszerű is egyben. A forgalomban a szokások a jóhiszemű és tisztességes jogalanyok szo-

káskövető magatartása által folyamatosan erősödik, a szóban forgó piacon, üzletágban vagy szakmában szerződést kötő személyektől egyébként pedig elvárható, hogy az adott területet érintő, ott érvényesülő: szokásosan követett szabályokról tudomással bírjanak, jogaikat és kötelezettségeiket igazságosan és becsületesen gondolkodó jogalanyokhoz méltóan e kialakult szokásokat figyelembe véve gyakorolják vagy teljesítsék.

Szladits Károly szerint „[a] gazdasági a gazdasági életben kifejlődött szokás (...) kiválóan alkalmas arra, hogy az emberek kijelentéseinek magyarázója, kiegészítője, a helyes eljárási módnak (pl. kötelezettség teljesítésének) zsinórmértéke legyen. [E]zért a jog az ügyletek értelmezésében, továbbá szerződések hézagainak pótlása („hallgatag elfogadott” tartalmának meghatározása) végett, valamint lebonyolításuk módja tekintetében bőven hivatkozik a szokás egyik-másik nemére. A tényleges szokás csak ilyen hivatkozás útján jön jogilag figyelembe, mint közvetett törvénytartalom.”³⁰

Szladits megállapítása alátámasztja, hogy a szokás érvényesülése: a szerződéses *konszenzusba olvadás* vagy éppen *a feltételeknek a szerződéstől való távol maradása* végeredményben egyaránt a jóhiszeműség és tisztesség alapelve szerint alakul. Szerződéses tartalomra csak az a szokás válhat az idézett jogszabályhely alapján, amelynek *alkalmazása ésszerűen indokolható*. De a megállapítás – mintegy hallgatag – fordítva is igaz: a jóhiszeműség és tisztesség elvével ellenkezően nem válhat a szerződés tartalmává. Ez bizonyos értelemben az alapelv (Ptk. 1:3. §) egyfajta „*ellenőrző reflex-hatásának*” is tekinthető.

TANULMÁNYZÁRSZÓ

Harmathy Attila akadémiai székfoglalóját – mintegy harminc évvel ezelőtt – egy Huxley-idézettel zárta. „...a nyitott ajtón át kihallatszott a muzsika ... A hosszan kitarított hangok mennyországa ismét az abszolút nyugalom, a csönd és a boldog lábadozás tanyája lett. Hosszan kitarított hangok, megismételt akkordok: tisztán, világosan árad a zene, függ és lebeg, erőfeszítés nélkül a magasba szárnyal, föl, egyre följebb ... A muzsika hirtelen elhallgatott. És nem maradt egyéb, csak a tű karcólása a forgó lemezen.” Rá nagyon is jellemző, igazi „harmathys” választás volt az idézet. Melyet most, hogy már nincs az élők sorában, szinte felidézni is fájó.

Harmathy akkor így zárta előadását és sorait: „[a] tiszta zene legfeljebb csak az előadó képzeletében létezett. Amikor azonban a képzelet világából hirtelen leszállították, rá kellett jönnie, hogy a valóságban más nem hallja a dallamot, csak a tű karcolja a lemezt. Abba hagyom a karcolást.”³¹

Ebben azonban nem értünk egyet Harmathy Attila professzorral. Először is: hiszünk benne, hogy a tiszta hangok nem csak az Ő képzeletében léteztek, de abban is biztosak vagyunk, hogy hallotta azokat. Másodszor: nem karcolt Ő... Inkább fordítva igaz: e sorok írója kell, hogy befejezze végre a „karcolást”... Csak remélve, hogy e néhány gondolat tetszene Neki.

- 1 Kelemen László: A jóhiszeműség és tisztesség a magánjogban Ablaka György Könyvnyomdája Szeged, 1937. 1.
- 2 Szladits Károly: Kötelelem jogalkata in. Glossza Grosschmid Béni Fejezetek kötelmi jogunk köréből című művéhez Grill Károly Kiadvállalata Budapest 1933, 547.
- 3 Szladits: i. m. (2. vj.)
- 4 Szladits: i. m. (2. vj.) 549.
- 5 Grosschmid Béni: Fejezetek kötelmi jogunk köréből. Második kötet. Grill, Budapest, 1932, 865.
- 6 Vékás Lajos in. Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 1. kötet Második, átdolgozott kiadás. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2018, 51.
- 7 Vékás: i. m. (6. vj.)
- 8 Vékás Lajos in. A Polgári Törvénykönyv Magyarázata. Első kötet. KJK-Kerszöv Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Budapest, 2002., 31.
- 9 BH 2019. 198. Ugyanígy Kúria Pfv. 20.466/2017/8.
- 10 Osztoivits András (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja. I. kötet. Opten Informatikai Kft. Budapest, 93.
- 11 Beck Salamon: Jog és igazság viaskodása Polgári Jog 1928, negyedik évfolyam 8. szám 162.
- 12 Kelemen: i. m. (1. vj.) 37
- 13 Kelemen: i. m. (1. vj.) 38.
- 14 Kelemen: i. m. (1. vj.) 38.
- 15 A Ptk. 5:83. § magyarázata körében a Kommentár is utal arra, hogy – magától értetődően – a közös tulajdon megszüntetésének a joggal való visszaélésen túl akadályát képezheti, ha a joggyakorlás ellentétes a jóhiszeműség és tisztesség követelményével. Menyhárd Attila in. Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz 1. kötet Második, átdolgozott kiadás. Wolters Kluwer Kiadó, Budapest, 2018, 1092.
- 16 Lásd ehhez Leszkoven László: Elővásárlási jog gyakorlása több dolog együttes eladása esetén Gazdaság és Jog 2022./1–2.
- 17 Földi András: A jóhiszeműség és tisztesség elve. Intézménytörténeti vázlat a római jogtól napjainkig (Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis, fasc. IX.) Budapest, 2001., 98.
- 18 A kérdéshez lásd Leszkoven László: A jóhiszeműség és tisztesség elvével össze nem egyeztethető – „méltánytalan” – késlekedés egyes kérdéseiről (megjelenés alatt)
- 19 Kelemen László: A kereshetőség megszűnése a jogosult illoyalis késedelme miatt (Verwirkung) Magyar Jogi Szemle 1936. 7.szám, 288.
- 20 Vö. Fővárosi Ítéltábla 5.Pf.22.140/2010/15.
- 21 BH 2016. 245.
- 22 BH 2015. 278.
- 23 Kúria Pfv.VI.20.235/2015/7. (BH 2016. 245.)
- 24 Szegedi Ítéltábla Gf. I. 30 368/2008. (BDT 2010. 2178.)
- 25 Kelemen: i. m. (19. vj.) 160. Lásd ehhez pl. a fenteb idézett BH 2016. 245. számú jogeset indokolását.
- 26 Kúria Pfv. I. 21.245/2020/9. Bár az ítélet még a fizető kezesre átszálló követelésről tesz említést (megtérítési igény helyett), ezt leszámítva azonban a megállapítás elvi magja helytálló.
- 27 Lásd ehhez Nizsalovszky Endre kapcsolódó írásaiban.
- 28 BDT 2005. 1281.
- 29 Földi András: i. m. (17. vj.) 71.
- 30 Szladits Károly: Jogszabálytan in Szladits szerk. Magyar magánjog Általános rész. Személyi jog Grill Károly könyvkiadvállalata, Budapest 1941. 148.
- 31 Harmathy Attila: Az állam gazdasági szerepváltozásának jogi tükröződése. Akadémiai székfoglaló 1994. április 22. Akadémiai Kiadó 19–35. 31–32.